UDK: 378 **DOI: 10.56292/SJFSU/vol29_iss2/a167**

G‘ARB VA SHARQ FALSAFASINING PEDAGOGIK ASOSLARI: TAHLIL VA MUHOKAMA

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ЗАПАДНОЙ И ВОСТОЧНОЙ ФИЛОСОФИИ: АНАЛИЗ И ОБСУЖДЕНИЕ

PEDAGOGICAL BASIS OF WESTERN AND EASTERN PHILOSOPHY: ANALYSIS AND DISCUSSION

Mardonov Ravshan

[1] **Mardonov Ravshan** – Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti Samarqand filiali gumanitar va ijtimoiy fanlar kafedrasi, falsafa fanlari nomzodi, dotsent.

Annotatsiya

Maqolada olimlarning ilmiy ishlari va falsafiy adabiyotlarini o‘rganish hamda mualifning oliy ta’lim tizimidagi faoliyati tajribasi asosida Sharq va G‘arb ta’lim falsafalarning xususiyatlari va ularning bir-biriga ta’sirining madaniyatlararo aloqalardagi roli tahlil qilinadi.

Аннотация

Статья посвящена исследованию вопросов восточной и западной философий образования и роли их взаимовлияния в межкультурном диалоге на основе изучения научных трудов ученых и философской литературы, а также опыта автора в системе высшего образования.

Abstract

The article is devoted to the study of issues of Eastern and Western philosophies of education and the role of their mutual influence on intercultural dialogue based on the study of scientific works of scientists and philosophical literature, as well as the author’s experience in the system of higher education.

Tayanch so‘zlari: *Sharq va G‘arb falsafasi, ta’lim, ta’lim falsafasi, din, tarbiya, jamoaviylik, individuallik.*

Ключевые слова: *восточная и западная философия, образование, философия образования, религия, воспитание, сообщество, индивидуальность.*

Key words: *Eastern and Western philosophy, education, philosophy of education, religion, upbringing, community, individuality.*

KIRISH

Falsafa tarixida an’anaviy ravishda g‘arbiy falsafa G‘arb falsafasi, sharqiy falsafa esa Sharq falsafasi sifatida belgilanadi [1]. G‘arb va Sharq bu holda dunyoning global subyektlari sifatida makrosotsial tarzda tushuniladi, bundan tashqari “G‘arb falsafasi”[2,123] va “Sharq falsafasi” [3,322] tushunchalari fanda o‘rnatilgan.

Sharq falsafasi din bilan yaqin aloqada rivojlanadi: ko‘pincha bir xil falsafiy oqim ham o‘ziga xos falsafa, ham din sifatida namoyon bo‘ladi. Demak, O‘rta Osiyo sivilizatsiyasi pedagogik an’analarining g‘oyaviy asosini islom dini tashkil etdi. Bu asos insonning turmush tarzini, ijtimoiy va axloqiy me’yorlar, marosim va bayramlar tizimini belgilab berdi. Sharq buyuk sivilizatsiyalarining asosiy falsafiy an’analari ta’limning sharqona tipini belgilab berdi. Ushbu tur an’anaviy me’yorlar va qonunlarni amalga oshirish bo‘yicha qat’iy talablar bilan tavsiflanadi. Inson bu yerda hissiyotlar, iroda va aqlning ruhiy birligi sifatida tushuniladi. Oqibatda sharq odami uchun jamiyat hayotining turli sohalarida shaxs erkinligi, fikr mustaqilligi, mustaqillikning cheklanishi xos edi. G‘arbning ma’naviy sivilizatsiyasi g‘arbiy ta’lim turini belgilaydigan o‘zgarishlarga, haqiqatni turli yo‘nalishlarda, shu jumladan, ateistik, intellektual, amaliy, izlashga ochiq bo‘lib chiqdi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODLAR

“Sharq-G‘arb” muammosi ikki tomonlama muammodir, chunki G‘arb nafaqat Sharqni o‘rganadi va tushunishga harakat qiladi, balki Sharq ham G‘arbni o‘rganadi va tushunishga harakat qiladi. G‘arb va Sharqning to‘qnashuvi sharoitida tushunish majburiyati asosan ikki tomonlama va ikki ma’noda bo‘ladi: boshqasini tushunish asosida o‘z-o‘zini anglashni chuqurlashtirish; boshqasini tushunishga intilishi bilan uni o‘zaro tushunishga undaydi [4,63].

Individual g‘arbiy ong hayotning total utilitarizmi sharoitida “bo‘g‘ilib qo‘lmoqda”, bu yerda amaliy foyda, aniq natijalar, tijorat manfaati va texnokratik sivilizatsiyaning boshqa mevalari hukmronlik

qilmoqda. Moddiy ta’minotdan tashqari inson hayotda muqaddas narsaga, Yerdagi inson mavjudligining ma’nosini tushuntiradigan qandaydir ruhiy haqiqatga muhtojdir. Tafakkurning quruq ratsional-mantiqiy sxemalariga qat’iy tuzilgan G‘arb ongida Sharq dunyoqarashini ijobiy ajratib turadigan o‘sha mifopoetik tamoyillar yetishmasligi aniq. Bularning barchasi ko‘p jihatdan mustahkam ko‘p asrlik an’analar natijasida muqaddaslikka bo‘lgan ehtirom sharqona inson qalbida saqlanib qolganligi, afsuski, G‘arb odami buni butunlay yo‘qotganligi tufayli mumkin bo‘ldi [5,48].

Ta’lim muayyan jamiyat madaniyatining bir qismi bo‘lib, yangi ta’lim modellarini joriy etish muqarrar ravishda qadriyatlar, dunyoqarash va dunyoni tushunish kabi sohalarga bostirib kirishni keltirib chiqaradi. Ta’lim – bu shaxs shakllanishining murakkab jarayoni bo‘lib, unda aqliy (G‘arb) va ma’naviy (Sharq) o‘rtasida birlashish va doimiy muloqot mavjud bo‘ladi. Ta’lim - bu bilish kuchlari rivojlanishining ma’lum darajasiga, shuningdek, shaxsning nazariy va amaliy tayyorgarligiga ifodalangan bilimlar tizimini izlash va o‘zlashtirish, hamda shu o‘zlashtirishning natijasi jarayonidir. Ta’lim jarayonida shaxs tabiat, jamiyat, tafakkur, faoliyat usullari to‘g‘risidagi bilimlarning mazmunini o‘zlashtiradi, bu unga odamlar orasida ma’lum bir mavqeni egallash, kasbiy faoliyatda aniq maqsad va natijalarga erishish, boshqa shaxslar bilan o‘zaro munosabatlar va muloqot qilish imkonini beradi. Ta’limning natijasi - shaxsning har tomonlama rivojlanishi, ya’ni, keng fundamental bilimlarga, barqaror malaka va ko‘nikmalarga ega bo‘lgan, o‘z faoliyatida jismoniy va aqliy mehnatni uyg‘unlashtiradigan, jamiyat uchun moddiy va ma’naviy ne’matlar yaratadigan shaxsni shakllantirish; jismoniy va ma’naviy jihatdan barkamol shaxs, yuksak axloqiy ideallarga ega, estetik didi rivojlangan, har tomonlama moddiy va ma’naviy ehtiyojlarga ega faol jamoat arbobi va fuqarodir. Insonning itoatkor va fazilatli bo‘lib shakllanishi sharq mamlakatlaridagi insonning butun hayotida, madaniyatning o‘zida va uning rivojlanish usullarida iz qoldirdi. Bu o‘ziga xos insoniy tamoyil bu yerda juda muhim bo‘ldi. G‘arb sivilizatsiyasi texnologiya va texnikaning jadal rivojlanishi, obyektiv dunyo va odamlarning ijtimoiy aloqalarining tez o‘zgarishi bilan tavsiflanadi, chunki uning madaniyatida ilmiy ratsionallik hukmronlik qiladi, u alohida o‘z-o‘zini talab qiluvchi qadriyat sifatida ishlaydi. Ta’lim butun insoniyat madaniyati rivojiga kiritilgan inson taraqqiyoti g‘oyasiga asoslanadi. “Sharq” tarbiya jarayoniga ma’naviyat, axloqiy kamolotga bo‘lgan ehtiyoj va hokazolarni olib keladi. Shu ma’noda ta’lim va tarbiya jarayonlari yaqinlashadi. Insonni tarbiyasiz o‘zgartirib bo‘lmaydi, xuddi ta’limsiz ham tarbiyalab bo‘lmaydi; ta’lim bu aql va ma’naviyat dialektikasi ekanligini tushunishdir.

Bundan tashqari, ta’lim doimiy madaniyatlararo muloqot bo‘lib, uning natijasi nafaqat “o‘z” madaniy me’yorlari, xatti-harakatlari, ma’nolari va bilim tizimlarini, balki “begona”larni ham idrok etishga asoslangan tushunishdir. Shu munosabat bilan tafakkurning haqiqiy umumiy paradigmalarini aniqlashga harakat qilinib, G‘arb va Sharq ta’lim falsafalari g‘oyalari parallelligi ta’kidlanadi. Ta’lim falsafasida madaniyatlararo muloqot muammosiga murojaat qilish zamonaviy dunyoda G‘arb texnogen sivilizatsiyasi va Sharq an’anaviy madaniyati o‘rtasida qarama-qarshilik mavjudligi bilan dolzarbdir. Bu muammo XXI asrning global muammolaridan biri sifatida S.Xantingtonning “sivilizatsiyalar to‘qnashuvi” kontseptsiyasida alohida ta’kidlangan.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Amerikalik olim G‘arbni “qudrati o‘z kuchiga yaqinlashadigan” boshqa sivilizatsiyalarga “moslashishga” va boshqa madaniyatlarning diniy-falsafiy asoslarini yaxshiroq tushunishga chaqiradi, chunki uning fikricha, “yaqin kelajakda, hech qanday jahon sivilizatsiyasi ko‘zda tutilmagan, lekin dunyoda har xil sivilizatsiyalar bo‘ladi, ularning har biri boshqalar bilan birga yashashni o‘rganishi kerak”[6,38]. Turli davrlar, madaniyatlar va ta’lim tizimlarining falsafiy g‘oyalarini ma’lum bir ierarxik chiziqqa qurish mumkin emas. Jahon falsafasi hamma joyda rivojlanadi va insonning yashash sharoitlarining umuminsoniyligi tufayli falsafaning tarixiy va boshqa turlarini falsafa taraqqiyotining yagona jahon jarayoniga birlashtiruvchi universal ruhiy tuzilmalarni rivojlantiradi [7,31]. Ta’lim falsafasidagi tadqiqotlar - bu qarama-qarshi pozitsiyalarning konsensusiga asos bo‘lishi mumkin bo‘lgan turli xil ta’lim tushunchalarining madaniyatlararo muloqotini tushunish, ularning asoslarini aks ettirish, ularning har birining asoslarini aniqlash va ularni tanqidiy tahlil qilish, ta’lim tizimining va pedagogik tafakkurning yakuniy asoslarini topishdir” [8,5].

Haqiqiy muammo - ta’lim va tarbiya tizimlarining madaniyatlararo o‘zaro ta’siri sharoitida o‘ziga xos milliy (mintaqaviy, qit’aviy) falsafiy-ma’rifiy fikrni shakllantirish mexanizmini aniqlashdir. Birinchi navbatda G‘arbiy Yevropa va Amerika standartlariga yo‘naltirilgan milliy ta’lim tizimlarini yaratish ularning rivojlanish muammolarini ham ochib berdi, bu nafaqat ta’lim jarayonini, balki ijtimoiy, madaniy hayot sharoitlarini, fikrlash tarzini qayta ko‘rib chiqishni talab qiladi. Bir qator mamlakatlarda ta’limni rivojlantirish uchun bunday shart-sharoitlar milliy xususiyatlar, madaniyat va mentalitetga zid keladi. Madaniyatlar va sivilizatsiyalar doirasida milliy ta’lim falsafalarining “joylashuvi” mavjud: Lotin Amerika madaniyati, Afrika madaniyati, Islom madaniyati va boshqalar.

Bunday holda, bir tomondan, zamonaviy tarix, madaniyat va falsafadagi integratsion jarayonlar, ikkinchi tomondan, milliy falsafiy madaniyatning o‘zini-o‘zi identifikatsiya qilish muammosi, bir-birini inkor etuvchi tendentsiyalar sifatida, bir ko‘rishda, umumiy bo‘lib chiqadi. Madaniyatlararo falsafa, N.I.Petyaksheva fikricha falsafiy mulohazaning e’tiborini o‘zaro kontekstga, o‘zaro aloqaga qaratadi va bizning dunyomizni tashkil etuvchi barcha “universumlar” o‘rtasida izchil birdamlikni rivojlantirishga qaratilgan tartibga soluvchi dastur sifatida universallik g‘oyasini qayta ko‘rib chiqishga yordam beradigan darajaga erishishga harakat qiladi. “Madaniyatlararo pozitsiyalardan - deb yozadi N.I. Petyaksheva - yangi global vaziyat Yevropadan Osiyo, Afrika, Lotin Amerikasi (va hokazo) bilan gaplashishning yangi usuli sifatida ko‘riladi va aksincha” [9,19].

Falsafiy faoliyat begonalashtirishdan iborat emas, balki raqobatbardosh sivilizatsiya pozitsiyalarini egallash va o‘zlashtirishdan iborat. Ta’limda madaniyatlararo falsafaning imkoniyatlari haqida uni ta’lim haqiqatida madaniy xilma-xillikni ta’minlaydigan o‘zaro moslashish mexanizmini yaratish strategiyasi sifatida tushunish nuqtai nazaridan gapirish mumkin [10,5-8]. Madaniyatlararo muloqot imkoniyati, o‘zining o‘zgalik imkoniyatini “Boshqa”da tan olish zamonaviy dunyoda sivilizatsiyalar to‘qnashuvi emas, balki ularning muloqoti yo‘lini tanlash imkonini beradi.

XULOSA

Demak, zamonaviy ta’limni G‘arb va Sharq ta’lim tizimlari o‘rtasidagi munosabatlar, shuningdek, turli mintaqalar uchun umumiy rivojlanish qonuniyatlarini tahlil qilish kontekstida o‘rganishning dolzarbligi quyidagi sabablar bilan bog‘liq.

Birinchidan, barcha mamlakatlar uchun ta’limni fundamentallashtirishni qisqartirishning umumiy jarayoni mavjud; ikkinchidan, ta’lim (tarbiya) tizimlarini g‘ayriinsoniylashtirish jarayoni rivojlanmoqda; uchinchidan, jamiyatning birgalikda evolyutsion rivojlanishining zamonaviy sharoitida ta’limni ekologiyalashtirish hali ham etarli emas. To‘rtinchidan, so‘nggi o‘n yilliklarda sodir bo‘lgan axborot inqilobi ta’lim muammolarini yanada keskinlashtirdi. Axborot va bilim asosiy ijtimoiy qadriyat vazifasini bajaradigan axborot jamiyatiga o‘tish ta’lim tizimidagi tub o‘zgarishlarni anglatadi.

Bizning fikrimizcha G‘arbdagi ratsional ta’limning Sharq an’analari bilan uzviy bog‘lanishi, ikki turdagi (Sharqiy va G‘arbiy) ta’lim-tarbiyaning uzviy birlikda uyg‘unlashuvi zarur. Zamonaviy ta’lim tizimlaridagi inqirozli hodisalar va qarama-qarshiliklarni Sharq va G‘arb ta’lim (tarbiya) turlarini uyg‘unlashtirish orqali bartaraf etish mumkin.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Восток и Запад в мировом историко-философском процессе (материалы «круглого стола») // Философские науки. – 1988. – № 7.
2. Рассел, Б. История западной философии в ее связи с политическими и социальными условиями от античности до наших дней: В 2-х т. / Б. Рассел. – Новосибирск, 1994; Реале, Д. Западная философия от истоков до наших дней: В 4-х т. / Д.Реале, Д. Антисери. – СПб., 1994 – 1997; Западная философия: итоги тысячелетия. Екатеринбург – Бишкек, 1997.
3. История восточной философии: Учебное пособие. – М., 1998.
4. Семенов, Н.С. Философские традиции Востока: учеб.пособие / Н.С.Семенов. – Мн.: ЕГУ, 2004.
5. Семенов, А.Н. Восток и Запад: два типа исторического созания / А.Н.Семенов // Путь Востока. Традиции освобождения. Материалы III Молодежной научной конференции по проблемам философии, религии, культуры Востока. Серия «Simposium». Вып. 4. – Спб. – Санкт-Петербургское философское общество, 2000.
6. Хантингтон, С. Грядущее столкновение цивилизаций или Запад против остального мира / С.Хантингтон // Полис. – 1994. - №1.
7. Юлен, М. Сравнительная философия: методы и перспективы: / М. Юлен // Сравнительная философия. – М., 2000.
8. Огурцов, А.П. Образы образования. Западная философия образования. XX век / А.П.Огурцов, В.В.Платонов. – Спб.: РХГИ, 2004.
9. Петякшева, Н.И. Интеркультурность как перспектива современного филосовствования / Н.И.Петякшева // 4-й Международный философский симпозиум «Диалог цивилизаций: Восток-Запад». – М., 2000.
10. Колесников, А. С. Интеркультурная философия в образовании / А.С.Колесников // Компаративное видение истории философии. – Спб., 2008.
11. Samatov K. Issues Naqshbandi teaching peace and harmony in society //Theoretical & Applied Science. – 2016. – №. 2. – С. 175-179.
12. Усмонов Ф. Н. Эпистемологическая эволюция рационализма //Наука и современность. – 2012. – №. 19-1. – С. 194-198.
13. Ризаев И. И. Проблемы либерализации общества в контексте глобализации //Онтологические и социокультурные основания альтернативного проекта глобализации.—Екатеринбург, 2021. – 2021. – С. 254-257.
14. Mardonov R. Philosophical aspects of modern education //Conferencea. – 2021. – С. 15-17.
15. Muhammadiev, Kh. Potentiality and virtuality in the philosophy of modern times / Kh. Muhammadiev // . – 2022. – No. 3(107). – P. 1000-1004.
16. Qahramonovich H. N. Worthy descendants of the samarkandians: enlighteners jadids //World Bulletin of Social Sciences. – 2022. – Т. 13. – С. 37-40.